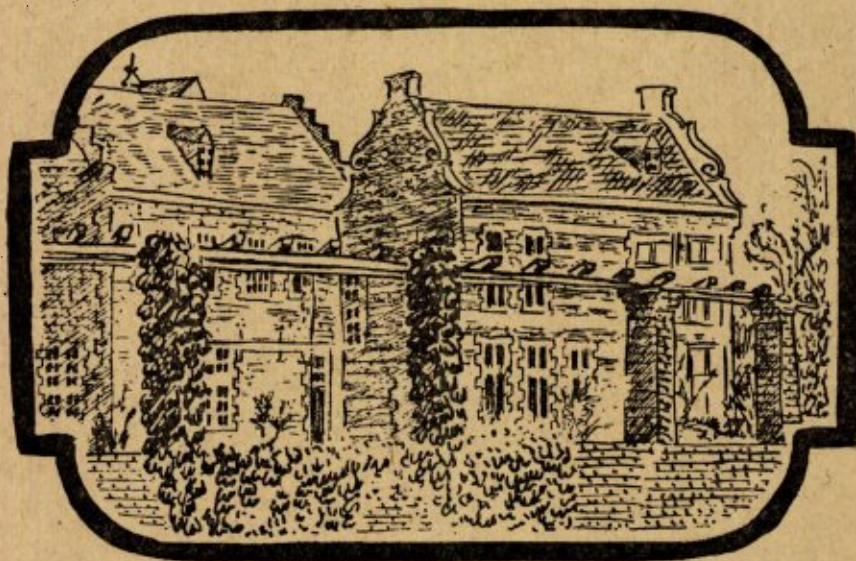

NATUUR- HISTORISCH MAANDBLAD

ORGAAN VAN HET
NATUURHISTORISCH
GENOOTSCHAP IN LIMBURG

III

NATUURHISTORISCH MAANDBLAD.

Redactie: Rector Jos. Cremers, Huize Niethuysen, Wijnandsrade; R. Geurts, Echt; Dr. W. Minis-van de Geyn, Bonnefantan 5; Maastricht en C. Willemse, arts te Eygelshoven.

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie te zenden aan Dr. W. Minis-van de Geyn, Natuurhistorisch Museum, Bosquetplein 7, Maastricht, tel. K. 4400, 4174.

Het Maandblad wordt aan alle leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg gratis toegezonden. Prijs voor niet-leden f 6.00 per jaar, afzonderlijke nummers voor niet-leden 50 cent, voor leden 30 cent. Auteursrechten voorbehouden.

NATUURHIST. GENOOTSCHAP IN LIMBURG.

Adres Voorzitter: Rector Jos. Cremers, Huize Niethuysen, Wijnandsrade, tel. K. 4447, 298.

Adres Secretaris: Drs. R. Kofman, Jekerweg 87 a, Maastricht.

Adres Penningmeester: P. Wassenberg, Hertogsingel 87 a, Maastricht.

Jaarl. Contributie Natuurhistorisch Genootschap ad f 3.50 te voldoen op postgiro 125366 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap, Maastricht.

ATTENTIE

Verschenen is:

Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Reeks I, 1948.

Inhoud:

J. J. Barkman
Bryologische zwerftochten door Nederland: II Zuid-Limburg.

P. A. Hens
Avifauna van de Nederlandse Provincie Limburg, benevens ene vergelijking met die der aangrenzende gebieden; 3de aanvulling.

C. Willemse
Notes on the neotropical subfamily Pauliniinae (Coelopterinae, Orthoptera, Acridioidea).

Verkrijgbaar aan het Natuurhistorisch Museum te Maastricht. Prijs voor leden f 2.—, voor niet-leden f 3.50. Overdrukken van de Avifauna, 3de aanvulling, zijn ook afzonderlijk verkrijgbaar tegen resp. f 1.75 en 3.25.

Tevens verkrijgbaar aan het Museum

A. Stärke
„Determineertabel voor de werksterskaste der Nederlandsche Mieren" à f 2.—.

A. de Wever
„De Natuur in", deel II à f 1.50.

GOFFIN-DRUK
KWALITEITS-WERK

WIJ DRUKKEN OOK DIT BLAD

C.V. DRUKKERIJ V/H CL. GOFFIN
NIEUWSTRAAT 9 - TEL. 2121 - MAASTRICHT

Natuurhistorisch Maandblad

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

INHOUD: Aankondiging Jaarvergadering te Heerlen, op Hemelvaartsdag, 26 Mei 1949, p. 33. — Geen maandvergaderingen, p. 34. — De Natuur in, p. 34. — Voor de Jeugdleden, p. 34. — Nieuwe leden, p. 34. — Uit eigen kring, p. 35. — Verslagen van de Maandvergaderingen p. 35. — Dr. H. J. J. Terhal. Een oud kruidboek, p. 39.

Jaarvergadering te Heerlen

OP HEMELVAARTSDAG, 26 MEI 1949, IN HOTEL ROBERTZ, STATIONSTR. 16.
AANVANG 11.15 UUR.

AGENDA:

1. Opening.
2. Verslag van de secretaris over 1948.
3. Verslag van de penningmeester over 1948.
4. Rapport van de kascommissie over 1948.
5. Benoeming van een kascommissie voor 1949.
6. Verslag van de hoofdredactrice van het Natuurhistorisch Maandblad over 1948.
7. Bestuursverkiezing.
Aan de beurt van aftreden zijn Rector Jos Cremers en de heer L. Grossier, die zich herkiesbaar stellen. Het Bestuur stelt voor hen wederom tot lid van het Bestuur te benoemen.
8. Rondvraag.
9. Sluiting.

Koffietafel om half een; kosten f 2.20 (incl. bediening).

De deelnemers reizen op eigen gelegenheid naar Heerlen.

Vertrek per trein uit Maastricht: 10.45; uit Weert: 9.50; uit Venlo: 9.53; uit Roermond: 10.21; uit Sittard: 10.38.

Geologisch-botanische excursie o.l.v. de Heer F. H. van Rummelen en Dr. S. J. Dijkstra.

Om 2 uur vangt de wandeling aan bij Hotel Robertz naar de Welterberg; aldaar bezichtiging van de kalkgroeve in het Kunrader kriet en verklaring van de storting van Kunrade, Benzenrade en Putberg.

Bezoek aan de kalksteenexploitatie bij de hoeve de Dael en/of wandeling naar het Imstenraderbos. Bij voldoende deelname terugkeer per autobus naar Heerlen tegen 5 uur.

Opgave voor deelname aan de koffietafel en/of vergadering en/of excursie — terugrit autocar, gaarne zo spoedig mogelijk, in elk geval vóór 20 Mei a.s. bij de secretaris.

Namens het Bestuur:
R. KOFMAN, secretaris,
Jekerweg 87a, Maastricht.

Vanwege de jaarvergadering op Hemelvaartsdag 26 Mei a.s. zullen in de maand Mei geen maandvergaderingen gehouden worden.

Op 4 Mei a.s. zal het bezoek aan 't museum van de afd. Weert evenmin doorgaan.

DE NATUUR IN.

Op Zondag 8 Mei is er vanuit Roermond een excursie naar het bos van kasteel Hillenraad en het natuurpark te Swalmen. Vertrek per fiets om 2 uur n.m. vanaf het Munsterplein.

Op Zondag 8 Mei vogelzangexcursie o. l. v. drs. R. Kofman in het Stadspark te Maastricht. De wandeling begint om 10 uur aan de ingang van het park bij de O. L. Vrouwekade.

Vogelexcursie op Zondag 15 Mei in de omgeving van Valkenburg o. l. v. de heer R. Kofman. Deelnemers kunnen zich per trein naar Valkenburg begeven. (Vertrek Maastricht: 11.15 u. Vertrek Heerlen: 11.00 u.). De excursie begint bij het station Valkenburg na aankomst van deze treinen. Terug in Valkenburg ongeveer 5 uur.

Zaterdagmiddag 21 Mei botanische excursie naar de bossen van Geulle—Bunde o. l. v. Dr. S. J. Dijkstra. Vertrek per spoorbus uit Maastricht naar Bunde om 2.52; uit Sittard 2.15. Terug om half 7.

Zondag 28 Mei botanische excursie vanuit Roermond naar Linne. Fietsers treffen elkaar op het Munsterplein om 2 uur, tegen half drie aan de kerk te Linne.

VOOR DE JEUGDLEDEN.

Op de Dinsdagen 3 en 17 Mei botanische excursie in het Stadspark o.l.v. de heer van Nieuwenhoven. Aanvang om half 5 aan de ingang van het Stadspark aan de O. L. Vrouwekade.

Zaterdagmiddag 14 Mei excursie naar de Bemelerberg o.l.v. de heer L. Grégoire. Vertrek om 2 uur aan de Koepelkerk, Scharnerweg.

De wandeling duurt tot ongeveer half 7.

Op Woensdag 11 Mei vergadering in het Natuurhistorisch Museum om 6 uur n.m.

NIEUWE LEDEN.

- Mej. Tonny Wijnen, Deken van Oppensingel 110, Venlo.
- Mej. S. Giltay Veth, Hotel Otten, Klimmen.
- A. H. Baets, Bassin 18, Weert.
- Mej. L. Bartholomé, Nieuwstraat 2, Weert.
- P. H. van den Bergh, Biest 13, Weert.
- J. Biezenaar, Minderbroederlaan 16, Weert.
- Mej. G. J. M. Boers, Altweert 158 b, Weert.
- Mej. M. Cruysberg, Langstraat 20, Weert.
- H. Cuypers, Hushoven 36, Weert.
- P. M. C. van Dooren, Het Dal 3, Weert.
- Mej. H. Driessen, Emmasingel 39, Weert.
- M. Goyens, Hushoven, Weert.
- P. Gruythuysen, Wilhelminasingel 101, Weert.
- Mej. E. Gruythuysen, Wilhelminasingel 99, Weert.
- J. G. Janssen, Dierenarts, Emmasingel 45, Weert.
- A. A. J. M. van der Ouderaax, Drehmansstraat 13, Weert.
- Th. M. Knoups, Swartbroeck 50, Post Ell.
- C. Mathijssen, Emmasingel 65, Weert.
- Th. A. Mertens, O. L. Vrouwestr. 26, Weert.
- M. Orbon, Emmasingel 25, Weert.
- J. H. Peeters, Observantenstr. 16, Weert.
- L. Raemaekers, Vrakker 45, Weert.
- J. Rutten, Beekstraat 61, Weert.
- Mej. J. H. J. 't Sas, Looimolenstr. 6, Weert.
- F. G. F. Schneider, Molenstraat 20, Weert.
- Mr. Stan Smeets, Wilhelminasingel 47, Weert.
- E. Stribos, Emmasingel 48, Weert.
- Mej. M. Teunissen, Langstraat 8, Weert.
- A. H. Tullemans, Emmasingel 8, Weert.
- Mej. T. van de Varst, Laar 16, Weert.
- Mej. M. H. G. van de Ven, Oelemarkt 7, Weert.
- P. J. Veuskens, Maaspoorterveldstr. 14, Weert.
- Mej. J. G. F. M. de Vos, Emmasingel 34, Weert.
- Mej. M. J. de Vos, Emmasingel 34, Weert.
- G. W. Weerts, Observantenstraat 6, Weert.
- J. W. Zentjens, Altweeterheide 60, Weert.
- Br. Vigilius Zweegers, Schoolstraat 2, Weert.
- G. Biezenaar, Staat A 162, Nederweert.
- W. Jansen, Med. Drs. Arts, Staat A 168, Nederweert.
- A. J. Mertens, Staat A 142, Nederweert.
- R. H. van Schaik, Burgemeester, C 53 a, Maarheeze.
- Mej. G. Tulkens, Mauritsstr. 36, Roermond.

UIT EIGEN KRING.

Het Bestuur van het Natuurhistorisch Genootschap roept de kring van Natuurvrienden uit Weert, die allen tot ons Genootschap zijn toegetreden, een hartelijk welkom toe. Het hoopt recht gaarne, dat de nieuwe leden zich spoedig in onze gelederen zullen thuis voelen en zoveel mogelijk aan de activiteit van ons Genootschap zullen deelnemen.

De Internationale St. Pietersbergcommissie mocht in België een mooi succes boeken: de Prins-Regent heeft bij besluit van 18 Februari l.l. het gebied Heyoûle op de westelijke helling van de St. Pietersberg tot natuurmonument verklaard.

Dit terrein, gelegen in de gemeente Eben-Eymael, is onder anderen bekend voor zijn rijke orchideeën-vegetatie.

Dokter Willemse (Eygelshoven) schonk aan onze bibliotheek een groot aantal oude boeken en periodieken; vooral een paar reeksen oude tijdschrift-jaargangen waren voor de museum-boekerij een welkom geschenk. Wij danken Dr. Willemse hiervoor dan ook gaarne.

De Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, onze zustervereniging, houdt gedurende de Pinksterdagen haar congres in Maastricht. Ons Bestuur ontving het verzoek, als gastvrouw te willen optreden. Het heeft aan dit verzoek natuurlijk gaarne voldaan en vond een aantal leden bereid de aan het congres verbonden excursies te leiden.

Het program ziet er als volgt uit:

Op Zaterdagmiddag 4 Juni worden er rondleidingen door Maastricht gehouden, Zondags gaat het gezelschap per trein naar Schin op Geul, voor excursies in het Geuldal en omgeving. 's Maandags is er een tocht per autobus via Mheer en Slenaken naar Epen, waar eveneens excursies gemaakt worden. Tot besluit wordt er Dinsdagmorgen een bezoek gebracht aan kasteel, bos en grotten van Neer-Canne.

Er bestaat voor een beperkt aantal leden van het Genootschap de mogelijkheid aan een of meer van deze excursies deel te nemen. Men kan zich hiervoor opgeven bij de secretaris tot uiterlijk 7 Mei a.s. Daarna ontvangt men bericht of er nog plaats is, en indien dit zo is, nadere gegevens.

VERSLAGEN VAN DE MAANDVERGADERINGEN

Te Maastricht op Woensdag 6 April 1949.

Aanwezig de dames: Minis-van de Geyn, Kooyman, van der Mijll Dekker, Schaaf, Bels-Koning, Willemse-Widdershoven, Muskens, en de heren: van Rummelen, Willemse, Kruytzer, Dijkstra, Pater van Summeren o.f.m., Kemp, van der Leeuw, Brans, Beaulen, Nulens, Giesen, Rijk, van Sonderen, Onstenk, Schoenmakers, Kofman, Ogg, Wijsen, Otten, Wassenberg, Br. Maurentius, Poot, Bergholtz, Geytenbeek, Mommers, Roorda van Eysinga, Crijns, Sondeijker, van Noorden, Pater de Schrijver S.J. en Br. Agatho.

De heer van Rummelen verwelkomt de aanwezigen en geeft het woord aan de heer Nulens (Eysden), die als volgt van wal steekt:

Op 13 Maart l.l. ving een douanier op 1 km ten Zuiden van het dorp Eysden vlak aan de Maas een moerasschildpad. Het diertje werd door genoemde kommies mee naar huis genomen en vandaag bij mij bezorgd teneinde het alhier te vertonen. De Voorzitter adviseert om de douanier te bewegen het dier weer ter plaatse de vrijheid te schenken. Voor verdere gegevens omtrent voorkomen en leefwijze wordt verwezen naar het artikel van Mej. Dr. A. Schreuder in het Natuurhistorisch Maandblad, Jrg. 35, 9/10 en 11/12.

Mej. Dra. D. Kooyman, bioloog aan het Rijkslandbouwproefstation alhier, vertelt het volgende voorval:

Enige tijd geleden kwamen in een bepaalde streek van ons land gevallen voor van ongesteldheid na het gebruik van balkenbri (zoals men zal weten een gerecht voornamelijk bereid van vleesproducten en boekweitmeel). Er werden monsters opgestuurd naar de daarvoor aangewezen instanties; daar werd, wat begrijpelijk is bij vleesproducten, eerst gedacht aan botulisme (infectie door *Bacillus botulinus*), maar dat bleek niet het geval te zijn. Daarna kwam men op het idee het boekweitmeel te onderzoeken en het botanisch onderzoek daarvan werd op het landbouwproefstation verricht. Hier werd het meel microscopisch onderzocht en onder de fragmenten van onkruidzaden werden deeltjes gevonden, die een Solanaceeënbeeld vertoonden en die, na verdere vergelijking afkomstig bleken te zijn van zaad van *Datura*, de doornappel: zoals de meeste Solanaceeën een

vergiftige plant. Op ons verzoek konden er nog enige monsters van het nog ongemalen boekweit verstrekt worden; daarin vonden wij verschillende hele *Datura*-zaden (van 0,005—1%), waardoor onze eerste diagnose werd bevestigd. Ook de ziekteverschijnselen (o.a. oogklachten en duizeligheid) wezen op een Solanaceeën-vergiftiging.

De boekweit bleek bij navraag afkomstig te zijn van een Afrikaanse partij. Aanvankelijk veronderstelden wij met Amerikaanse boekweit te doen te hebben, omdat wij er een ander onkruid, n.l. *Ambrosia artemisiaefolia* (een composiet) in vonden, dat in Amerika voorkomt, maar mogelijk groeit deze plant ook wel in Afrika.

Van welke *Datura*-soort de onderhavige zaden afkomstig waren, werd door ons niet verder uitgemaakt; voor de giftigheid der zaden zal dit wel niet van belang zijn.

Pater van Summeren heeft op een zeer vroege datum een grauwe vliegenvanger (*Muscicapa str. striata*) waargenomen en zegt hierover het volgende:

Op zoek naar een andere vogel ontdekte ik op 23 Maart tot mijn niet geringe verbazing, een grauwe vliegenvanger. Het was te Sittard, Watersley. Het weer was warm en zonnig. Al zeg ik het zelf, aan de waarneming valt niet te twijfelen. Ik had de zon schuin achter me en ik kon de vogel tot op 8 m naderen, met de kijker heb ik hem toen bekeken. De enigszins gedrongen nek, lichte borst met overlangse strepen, de donkere rug, de lichte randen der vleugelpennen waren al kentekenen genoeg; om zichzelf nog duidelijker kenbaar te maken, ving hij op de bekende wijze een insect en verdween. Sindsdien heb ik hem tot nu toe (6 April) ondanks vele pogingen niet meer gezien.

Tevens bemerkte ik, dat sinds enkele dagen een grote lijster *Turdus v. viscivorus* zich op een ongewone plaats tracht te nestelen, n.l. op een paar kruisbalken onder een afdak, eveneens hier in Watersley; gewoonlijk vindt men de nesten op takken of in heggen en struiken. Of de lijster de nestbouw door zal zetten, is nog de vraag, daar het afdak vlak bij een jongensspeelplaats staat.

Op 23 Maart hoorde ik het gezang van de tijftjaf en op 23 April dat van een zingende fitis; 4 April arriveerden de boerenzwaluwen,

zuierven een halve dag rond ons klooster en zijn tot nu toe, 6 April niet meer gezien.

De conservator laat na dit vogelnieuws het langbegeerde vogelboek H. F. Witherby, *The Handbook of British Birds*, 5de druk, zien, waarmee de bibliotheek van het museum thans verrijkt is, voorzeker tot vreugde van onze ornithologen.

Mevr. Minis ontving een schrijven van de heer van Boven uit Yangambi (Belgische Congo); waaruit zij het volgende relaas aanhaalt:

„15 Februari arriveerden Prof. Raignier en ik in Yangambi en werden uiterst vriendelijk en voorkomend door de I.N.E.A.C. ontvangen. De Ineac (Institut National pour l'Etude Agronomique du Congo) heeft hier proeftuinen van enkele duizenden hectaren; daarnaast omvat dit uitgebreide gebied, waarin slechts drie dorpen liggen, enkele grote plantenreservaten. Het gehele complex is zo groot als een Nederlandse provincie. Wij bewonen een echte moderne villa met 7 kamers, waaronder een badkamer met stromend water. Een keukenboy, een huisboy, en een water- en houtboy, typen van het oude ras met vijgenblad, maken ons het leven gemakkelijk en verzorgen ons materieel welzijn. Daarenboven hebben we nog een flink lab, waar we ons materiaal kunnen verwerken en uitzoeken. Een auto (lichte Fordvrachtwagen van 500 ton) met chauffeur is tot onze beschikking gesteld voor de duur van geheel ons verblijf. Een inlandse indicateur moet ons de planten en bomen leren en helpt ons tevens bij ons onderzoek. (Vele mierennesten zitten hoog in de bomen!)

Dank het Institut pour la Recherche Scientifique en Afrique Centrale (Irsac) zijn we voorzien van veel benodigdheden en instrumenten.

Onze eerste kennismaking met de mierenfauna was verre van aangenaam. Een kleine knoopmier, van het *G. Macromischoides*, niet groter dan 3 mm, bleek over een dergelijke effectieve angel te beschikken, dat enkele stekken voldoende waren om mij een vergiftiging te bezorgen, vergezeld van een flinke koorts; 24 uur ben ik flink ziek geweest en dagen erna voelde ik me nog slap en duizelig. Een ander soort, een *Camponotus*, ik denk de grootste mierensoort, die bestaat, bevat zo'n geweldige kaken en kon derhalve zo goed bijten, dat onze handen bij vluchtig onderzoek van het

nest reeds geheel en al bebloed waren. Gelukkig bezitten we leren handschoenen, om dit euvel in de toekomst te bezweren.

Ook het klimaat heeft voor ons nog veel in de melk te brokkelen. We wonen practisch onder de evenaar en het is hier meestal vochtig warm, zodat men gauw vermoeid is. We hopen echter, dat de tijd zal leren, deze perikelen te overwinnen; zogauw het mogelijk is een behoorlijke dagtaak te maken, zien we de toekomst vol goede moed tegemoet.

Van deze gelegenheid wil ik tevens gebruik maken om nog enige Nederlandse mierenvondsten op een maandvergadering te laten vastleggen:

Gedurende de maand Augustus 1948 vond ik *Lasius flavus myops* in Haelen. (St. Elisabeth) en een tweede nest in October, vindplaats idem. Deze soort is nieuw voor Nederland! Daarenboven werd ook gevonden *Myrmicina graminicola*, op dezelfde vindplaats. Deze laatste soort is in Limburg zeer zeldzaam. De eerste vondst van mijn collectie. (Uitvoeriger gegevens zullen nader volgen). Tevens verzoek ik de vergadering van mij te groeten".

De heer Rijk brengt het volgende te berde: In de Gazet van Limburg, 5 April, komt een quasi-geestig stukje voor over de vernietiging van roekennesten door de brandweer te Valkenburg, die volgens dat bericht met stralen van de brandweerspuit een twintigtal nesten met kroostrijke inhoud naar beneden haalden. Nu hoort de roek tot de voorwaardelijk onbeschermde vogels, d.w.z., dat hij vorig jaar van 1 Juli 1947 t/m 31 Dec. 1948 niet beschermd was. (Zie laatste uitgave van de Vereniging tot Bescherming van vogels, blz. 177). Hoe de regeling voor 1949 is, heb ik niet kunnen achterhalen. Nu is mijn vraag of het niet gewenst is, tegen dergelijke wrede handelwijze te protesteren? Zo iets moest in een plaats, waar burgemeester Hens het bewind voert, toch niet voorkomen!

De heer Kofman, secretaris van het Natuurhistorisch Genootschap, is het geheel met de zienswijze van majoor Rijk eens, dat de manier, waarop het uithalen der nesten tot een publieke gemakelijkheid wordt verheven, allermint geschikt is om de jeugd achting voor de vogels in de natuur bij te brengen en dies ten zeerste laakbaar.

Dr. Dijkstra laat een *Arabis arenosa* passeren,

gevonden bij een der zijstroompjes van de Maas.

Ook deelt hij mede, dat het ei van de vorige vergadering afkomstig is van een bastaard: kruising van een kriekip met gewone kip (Patrijs-leghornbloed).

De heer Kruytzer was nog aanwezig bij het in vrijheid stellen van een jonge das die in het Cannerbos in de voormalige ijsput van het kasteel was geraakt.

De heer Giessen (Wylré) informeert of de algemeen verspreide opvatting, dat het mijnbedrijf de waterstand nadelig beïnvloedt, wel steek houdt?

De heer van Rummelen beantwoordt deze vraag als volgt:

Onder de bevolking van een mijngebied is het een algemeen verbreide mening, dat het grondwater door mijnbouw aan de hogere lagen wordt onttrokken. Hierbij realiseert men zich vrijwel nooit, dat de stand van het grondwater parallel loopt met de hoeveelheid neerslag. Valt er weinig neerslag, dan heeft dit na enige tijd daling van het grondwater tot gevolg. Daarentegen stijgt het grondwater na een of meer natte jaren.

Onder bepaalde omstandigheden kunnen de schommelingen van het grondwater groot zijn. Voor het gebied van Ubagsberg bedragen de tot heden bekende verschillen tussen hoogste en laagste stand als maximum 14.03 m (zie W. J. Jongmans en F. H. van Rummelen. Grondwaterschommelingen in Zuid-Limburg. Water. Den Haag, 1935). Dergelijke grote verschillen treden echter niet in alle gebieden op. Zij ontstaan alleen in gesteenten met een klein poriën- of spleetvolume. Met andere woorden zijn dit gesteenten met een klein vermogen tot waterberging. Toch kunnen de verschillen in grondwaterstand in bronnen, gelegen in gesteenten met groter waterbergend vermogen, dus met groter poriënvolume, wel 4 à 5 m bedragen. Bevatten dergelijke bronnen een waterkolom van geringe hoogte, dan komen zij bij lagere waterstanden droog te liggen.

Valt nu een periode van grotere waterstandsverlaging of drooglegging samen met mijnbouw in de omgeving, dan is men direct geneigd om de mijnbouwer hiervan de schuld te geven. Zoals uit het volgende blijken zal, beschuldigt men hier ten onrechte.

Boven het steenkolengebied liggen in Zuid-Limburg overal pakketten lagen van verschil-

lende samenstelling. In het Krijt zijn dit afwisselend lagen van harde gekloofde kalkstenen met lagen zachte mergelige gesteenten. Ofwel zijn het, in het Onder-Senoen, lagen die afwisselend zandig of kleiig ontwikkeld zijn.

De mergelige en kleiige gesteenten zijn in vochtige toestand — en deze is beneden de oppervlakte overal aanwezig — niet voor water doorlaatbaar.

Waar zich tertiaire lagen boven het Carboon bevinden, bestaan deze uit zandlagen afwisselend met bruinkoollagen, kleilagen en kleiige zanden in alle mogelijke variaties. Deze klei- en kleiige lagen zijn eveneens in vochtige toestand niet of hoogstens weinig doorlaatbaar. In elk geval beletten zij een normale watercirculatie tussen twee laagpakketten, die wel water doorlaten.

Tegen deze mening hoort men algemeen aanvoeren, dat de samenhang van dergelijke niet doorlatende lagen verbroken wordt, als er in de ondergrond kolen worden afgebouwd. In deze gedachtegang denkt men dan aan het ontstaan van bodemscheuren, die van de afbouwzone tot aan of nabij de oppervlakte doorlopen. Ook deze zienswijze is niet juist. Vochtige kleilagen — en deze zijn altijd vochtig onder een er boven gelegen waterhorizont — zijn plastisch. Zij gedragen zich, om een vergelijking te gebruiken, als stopverf. Om een kleilaag van één meter te doorbreken, zou een zakking van het terrein van meerdere meters nodig zijn. Nu zijn de kleilagen in het tertiaire profiel van Zuid-Limburg vaak meerdere meters dik. En de gezamenlijke kleilagen in dat profiel zelfs tientallen meters. Bij deze verhoudingen worden de onder het grondwater gelegen kleilagen zelfs niet doorbroken als zich scheuren, tengevolge van mijnbouw, vertonen in het droge gedeelte van het profiel aan of nabij de oppervlakte.

Uit deze situatie volgt, dat er geen communicatie bestaat tussen het water, hetwelk zich in de carbonische lagen bevindt en het water uit de lagen welke boven de nietdoorlatende lagen liggen. Dit kan met het volgende bewijs gestaafd worden.

Het carboonwater bezit een hardheid van slechts 3 à 4 duitse graden. Het water uit de deklagen van Zuid-Limburg heeft, behoudens enkele uitzonderingen in het Pliocen van 2—3 duitse graden steeds een hardheid wisselend

tussen 12 en 19 duitse graden. De hardheid wordt bepaald door de hoeveelheden calcium en magnesium die chemisch aan het water gebonden zijn. Nu kan water niet door filtratie onthard worden. Als er communicatie bestond tussen het diepere gelegen carboonwater en het hoger gelegen water der deklagen, dan zou ook het carboonwater hard moeten zijn, en dit is, als gezegd, niet het geval.

Behalve dit bewijs, voor de onderbreking tussen carboonwater en water uit de hogere zones, kan nog een tweede aangevoerd worden voor het gebied van Heerlen. Hier kan op sommige plaatsen zelfs nog water gewonnen worden uit het kwartaire grind, en komt water voor tot op de Onder-Oligocene Cerithienklei. Onder deze klei bevindt zich een serie zandige gesteenten die volkomen droog zijn, en waarin een luchtverdunningszone aanwezig is (maximum gemeten onderdruk 93 mm kwik). Onder deze zandige zone komt Senonisch Krijt voor, waaruit op enkele plaatsen hard water gewonnen wordt, en hieronder het Carboon met zacht water.

Er is in dit gebied dus zelfs geen communicatie tussen het water uit de kwartaire en tertiaire lagen en het Senoon, en dus nog minder met water uit het Carboon. (Voor de uitvoerige beschrijving van dit phenomeen zij verwezen naar: Prof. Dr. W. J. Jongmans en F. H. van Rummelen. Luchtinzugingsverschijnselen naar den dieperen ondergrond van Heerlen en omgeving. Mededeelingen behorende bij het Jaarverslag van het Geologisch Bureau voor het Mijngedebied over 1940—1941. Maastricht, 1942).

En nu een tweede vraag in dit verband: welke invloed heeft de daling van een terrein door mijnbouw op de stand van het grondwater?

Zoals bekend ondersteld mag worden volgt het grondwater in verflauwde lijnen het reliëf van de oppervlakte. Hierbij tracht dit water zo veel mogelijk het horizontale vlak te benaderen, doch wordt hierin verhinderd door de weerstand in de poriën der gesteenten, die het moet doorlopen. Wanneer een terrein door mijnbouw daalt, dan zullen alle lagen die zich boven de afbouwzone bevinden mededalen. De waterdragende kleilagen zullen daarbij doorbuigen, zonder te breken, tot aan de grens van de invloedssfeer der daling. De boven het da-

lende gebied liggende bronnen zullen mede lager komen te liggen. Het naar de bronnen stromende water, dat aanvankelijk de daling moet volgen, zal trachten weer het horizontale vlak zoveel mogelijk te benaderen. In een dalende bron zal het water dus binnen een zekere tijd stijgen in de winnigsbuis af-put. Het is dus juist andersom, als men algemeen hoort beweren. In een door mijnbouw dalend terrein, waarin een of meer waterdragende lagen aanwezig zijn, zal het water in putten en bronnen stijgen.

Te Heerlen op Woensdag 13 April 1949.

Aanwezig waren mej. Jansen en de heren van Rummelen, Adams, Zopp, Bour, Coenen, Vijgen, van Loo, Friedericy, van Velsen, Willemse, Br. Arnoud, Collin.

Na eerst een determinatie te hebben gegeven van een ter vergadering meegebrachte zwerfsteen, houdt de heer van Rummelen een geïmproviseerde voordracht over de wijze, waarop de terrassen der Maas werden opgebouwd. Deze lezing zal later als afzonderlijk artikel verschijnen.

EEN OUD KRUIDBOEK

door

Dr. H. J. J. TERHAL (Heerlen)

In de bibliotheek van het klooster der Paters Redemptoristen te Wittem bevindt zich een oud en merkwaardig kruidenboek in quarto formaat, dat 208 bladen omvat. Het werk is anoniem en bevat zelfs geen naam of woonplaats van de drukker. In de tekst op de laatste bladzijde wordt het boek gesloten met de woorden: Ghemaect int iaer ons heeren MCCCC ende lxxxiiii. Dit boek, waarvan een tweede exemplaar, in ons land aanwezig, zich bevindt in de K. B. te 's-Gravenhage, is in het genoemde jaar gedrukt bij Johan Veldener in Culemborg.¹⁾ Het is een Nederlandse vertaling van de in 1484 bij de drukkerij van Peter Schoeffer in Mainz verschenen *Herbarius latinus*, een boek waarvan de schrijver onbekend is. Tussen 1484 en 1540 verschenen in Duitsland, Nederland, Frankrijk en Italië bijna twintig herdrukken en vertalingen, waarvan de eerste vertaling deze Nederlandse was.²⁾ In hetzelfde jaar reeds, dat de oorspronkelijke uitgave verscheen, liet Johan Veldener, door een nog onbekende,

het boek vertalen en van nieuwe houtsneden voorzien; zo ontstond voor het eerst een gedrukt kruidenboek in de Nederlandse taal¹⁾, een boek dat door omvang, maar vooral door de inhoud ver achter staat bij de latere Nederlandse kruidenboeken, zoals „Den grooten Herbarius”, „Den nieuwen herbarius” van J. Fuchs en het beroemde „Crujdtboeck” van R. Dodonaeus.

Dit eerste Nederlandse kruidenboek is waarschijnlijk geen groot succes geweest; bij Veldener immers verscheen in deze vorm geen herdruk. Wel heeft hij nog tweemaal de blokken der houtsneden gebruikt voor het herdrukken van de oorspronkelijke Latijnse uitgave, waarvan de eerste in 1484 in Culemborg of Leuven verscheen; de tweede werd waarschijnlijk in 1485 in Leuven, waarheen Veldener omtrent die tijd zijn pers verplaatste, uitgegeven³⁾.

Eerst in 1511 verscheen bij Govaert Back in Antwerpen een nieuwe uitgave in de Nederlandse taal, terwijl omstreeks dezelfde tijd — het juiste jaartal wordt omstreden — ook bij drukker Willem Vorsterman in Antwerpen een zelfde uitgave verscheen. Deze beide uitgaven zijn geen nieuwe vertalingen van de Latijnse tekst, maar herdrukken van de vertaling zoals deze bij Veldener verschenen was⁴⁾.

Dank zij de welwillendheid van de bibliothecaris der Wittemse bibliotheek kreeg ik de gelegenheid Veldeners boek wat nauwkeuriger te bestuderen. Het werk draagt geen titel; op het eerste blad van de tekst, die hierbij in foto is weergegeven, begint: „Dye prologhe de oversetters uyt den latyn in dyetsche”. Tegenover deze „prologhe” op de achterzijde van het eerste blad staat een houtsnede, voorstellende de boom van Jesse, met daarbij passend inschrift. Dezelfde houtsnede, nu echter zonder inschrift, bevindt zich op de achterzijde van blad 172. Deze figuur en een tweede versierende houtsnede op de achterzijde van het laatste blad, voorstellende de val van de mens in het paradijs, komen ook voor in „Den spiegel onser behoudnisse”, een boek dat in 1483 „is volmaect in die goede stede van Culemburch bij my iohan veldener”⁵⁾. Deze beide figuren en het drukkersmerk op de achterzijde van blad 9 van het kruidenboek, geven Johan Veldener de eer de drukker van dit eerste Nederlandse kruidenboek te zijn.

In de „prologhe” geeft de vertaler, een gods-

Dye prologhe de ouerletters vyt
den latyn in dyetsche.

ick alene werke moet bestaen daer duucht en dye
gods eere i ghespe. Menichwer ne heb ic oudacht
hoe grote profittelicheit in de medecyn leet hoe seere
wyer in ghehoude sijn diese ds eerste vō de En hoe
beel meer dactlarich wij seuldich sijn te sijn god
vā hemelric de hē de wijsheit i plāte. O lieue heer
hūs als goetheit fundament v sijn alle lof en eere

De eerste bladzijden van Den Herbarius in dyetsche. 1484.

dienstig man, na een gebed, de redenen van de vertaling :

„Ghebeen synde van sommeghe vrienden uuyt een duegdelick versueck dat ick wou een cleenlick boeck van den ghemeinen simpel medecinen uuyt den latyn in dyetsche versetten en hebs niet gherne willen consenteren midts sommeghe mesbruken di er uuyt mochten rysen Maer want daer oeck veel goeds uuyt mach comen zoe heb ick in den naem des heyleghen gheest bestaen”...

Na de „prologhe” volgt : „Dye voerspraeck dees meesters dees boeckx”, waarin wij vernemen dat het boek werd gemaakt om voor de onbemiddelden een aantal geneeskrachtige planten aan te wijzen, die in het wild of in tuinen voorkomen.

„Want veel lyen midts der armoeden de apoteken ende vergheerde medecyn overmidts haerder costelickheit scouwen Soe hebben sommeghe vrienden : die grote boeken yprocas. galienus. rasis. avicenna of derghelyken dervende : my ghebeden dat ic een verghering der crachten van de ghemeynste simpel medecynen wou maken. Alsoe hoer duechdelijke beede verhorende hebbe ick uuyt der meesteren boeken. Een verghering der ghemeynder simpelle medecynen ghemaect dye in hoven in boschen beemden of andere plecken, in manier van practiken. waer uuyt dezen boeck mach heeten de verghering der simpelder medecinen in manier van practiken...”⁶⁾

In de „voerspraeck” vindt men tevens aangegeven: „...daerom wort dit boeck in vii par-

tikelen ghedeilt voer elc partikel hebbende sijn tafel die eerste partikel tracteert van de crachten der cruyden ende heeft cl. capittelen. de tweeste partikel tracteert van medecynen die cameren maken ende heeft xii capittelen Die derde partikel es van welriekende ende zeer sterkende medecinen ende heeft xvi capittelen. Dye vierde partikel es van vruchten zayen ende wortelen ende heeft xxii capittelen Dye vijfde partikel es van gummen of derghelike ende heeft tyen capittelen. Die seste partikel es van manieren van soute van milien ende ghesteyste ende heeft xvi capittelen Die sevenste ende de leste partikel dees boeckx es van ghe-dierten ende datter af compt ende heeft xx capittelen in dezen sal sluten de meininghe dees boeckx in den naem gods"

Op dit slot van de „voerspraeck" volgt zeer in het kort „de manier der vremder scriving in medecinen", waarin afkortingen voor maten en gewichten sijn opgenomen, zoals voor: „medecyns pont", „oncie", „dragma", „scrupel", „hantvol", „qwart" en „greyn". Ook sijn hierin afkortingen opgenomen voor de namen van de auteurs, waaruit het boek geput heeft. Het sijn: Avicenna, Serapion, Gallienus, Platearius, en de Pandecta van Matth. Sylvaticus. In het boek sijn echter nog tal van namen genoemd, zoals: Albertus Magnus, Bartholomeus Anglicus, Mesue, Averroës, Dioscorides en Plinius, waaraan de tekst ontleend is. Uit het feit, dat vrijwel al de geciteerde auteurs voor 1300 schreven en slechts van de 14e en 15e eeuwse schrijvers Matthaeus Sylvaticus (gest. 1342) genoemd is, veronderstelde Payne, dat het handschrift reeds 100 jaar eerder geschreven was, voordat Schoeffer, de drukker van de eerste uitgave, het handschrift in een bibliotheek gevonden heeft en het op sijn pers bracht.⁷⁾

Verreweg het grootste gedeelte van het boek — tot en met blad 172 van het geheel van 208 bladen — wordt ingenomen door het: „erste partikel dees boeckx", waarin in 150 capittelen de geneeskundige betekenis van een zelfde aantal planten besproken wordt. Ieder van deze genummerde capittelen bevat een houtsnede van de behandelde plant, figuren, die bij andere exemplaren van dit boek, o.a. bij een exemplaar in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, met waterverf enigermate sijn gekleurd. De houtsneden sijn in botanisch opzicht niet geslaagd te noemen; de planten sijn in de meeste ge-

vallen niet of uiterst moeilijk te herkennen; vooral in de onderlinge verhoudingen sijn de figuren niet geproportioneerd. Van sommige figuren gaat echter als boekversiering een zekere aantrekkelijkheid uit. Naar Schreiber e.a. sijn deze houtsneden, op enkele uitzonderingen na, copieën van die in de oorspronkelijke Mainzer uitgave; zij sijn echter van de achterzijde van het origineel gecopieërd. Bij vergelijking is duidelijk te constateren, dat er, zoals Schreiber reeds opmerkte, twee soorten figuren sijn, namelijk een groep die van een bekwaam, en een die van een minder kundig vakman stamt.

Het zal niet ondienstig sijn thans een opsomming te geven van de in dit boek gebruikte Nederlandse plantennamen.⁸⁾ Zij volgen hierachter in een volgorde die berust op de alphabetische rangschikking der middeleeuwse Latijnse plantennamen in de oorspronkelijke uitgave. De vertaler hield zich hieraan... „om die groote bedriechlike verscheydenheit van noemende die in dietsche es..."

Het was niet steeds gemakkelijk de in dit boek gebruikte Nederlandse plantennamen met hun tegenwoordige wetenschappelijke naam te identificeren. Met behulp van het Woordenboek van Heukels en het werk van Pritzel en Jessen werd het volgende verkregen.

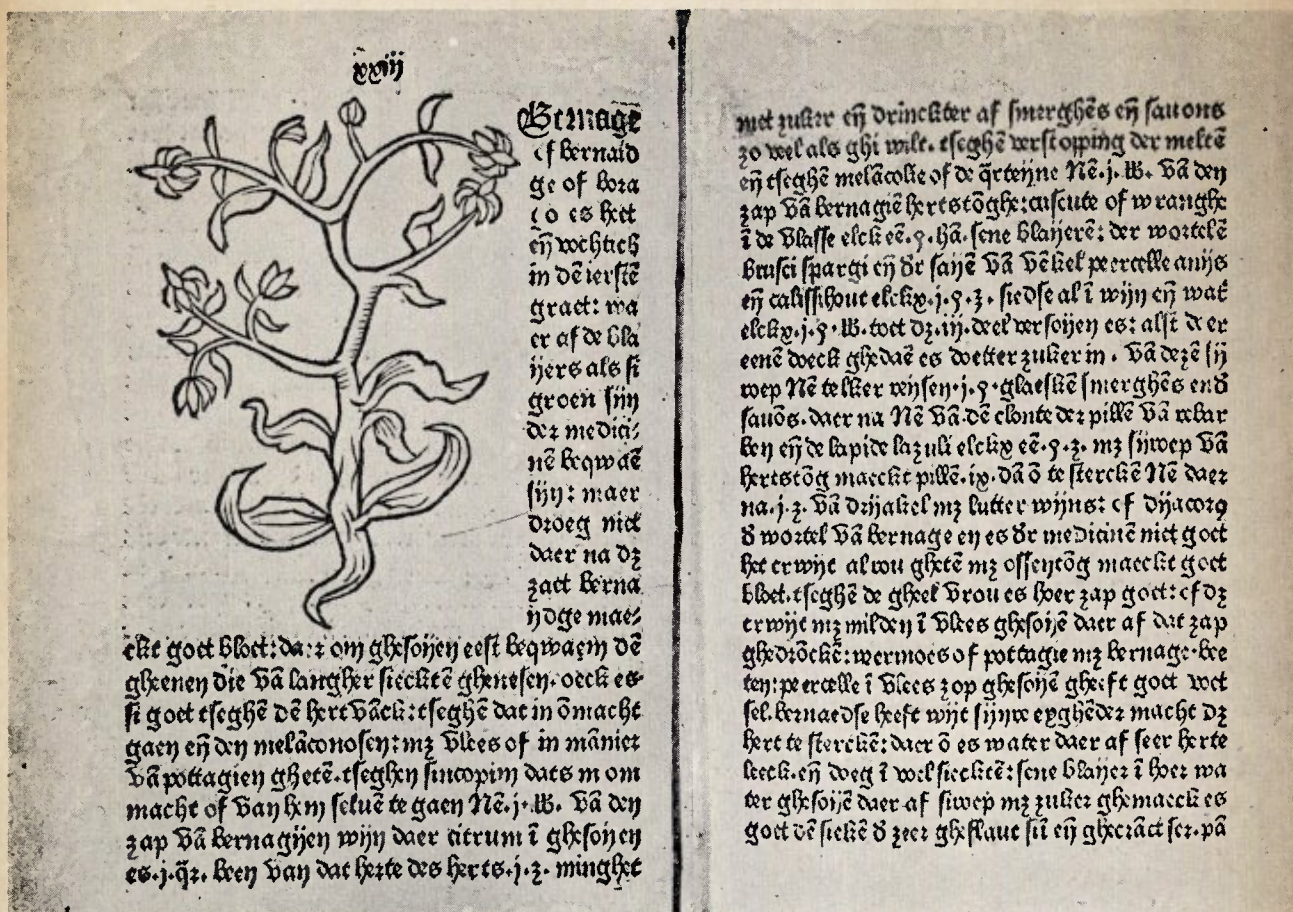
1. alsem, alsem. *Artemisia Absinthium* L.
2. agherand(e). *Artemisia Abrotanum* L.
3. witten hoemsch. *Althaea officinalis* L.
4. g(h)eel lelien. *Iris Pseudacorus* L.
5. sulfor, sulker. *Rumex Acetosa* L.
6. agrimonie. *Agrimonia Eupatoria* L.
7. loeck, tam loeck, huusloeck. *Allium sativum* L.
8. krieken over zee, boberellen. *Physalis Alkekengi* L.
9. reynvaen. *Tanacetum vulgare* L.
10. dille. *Anethum graveolens* L.
11. eppe, i (o)ffroumerck(e). *Apium graveolens* L.
12. byvoet. *Artemisia vulgaris* L.
13. sarasine, langhe hoelwortel. *Aristolochia Clematitis* L.
14. ronde hoelwortel. *Corydalis cava* Schw. et K.
15. wilde nardus. *Asarum europaeum* L.
16. melde, milde. *Atriplex hortense* L.
17. calftvoet, calfsvoet. *Arum maculatum* L.
18. muysore(n). *Hieracium Pilosella* L.

19. weechbree, weechbrede. *Plantage major* L.
20. wilde savie, reynvaen. *Artemisia campestris* L.
21. honderthoefde, honderthoijen, wilde lelien. *Asphodelus tenuifolius* Cav.
22. waterwilghe. *Vitex agnus castus* L.
23. bornagie, bernage, bernaidge. *Borago officinalis* L.
24. ossentong(he). *Anchusa officinalis* L.
25. betonie, bottonie. *Betonica officinalis* L.
26. berenclau(we). *Heracleum Sphondylium* L.
27. beete. *Beta vulgaris* L.
28. te(e)skenscruit, stopbloet. *Capsella Bursa-pastoris* Med.
29. berberis, amiberberis. *Berberis vulgaris* L.
30. basilike. *Ocimum Basilicum* L.
31. brionie, wilde zewael, witte wigaert. *Bryonia dioica* Jacq.
32. ciceroeye, cicoreije, hemelsluetel, heemelslo-
tel. *Cichorium Intybus* L.
33. a) cattencruit, cattenmente, nepte. *Nepeta
Cataria* L.
b) wilde poley. *Mentha arvensis* L.
c) steenmunte. *Calamintha Acinos* Clairv.
34. santorie, eertgalle. *Erythraea Centaurium*
Pers.
35. wilt soffraen, papagayzaet. *Carthamus
tinctorius* L.
36. honstonghe. *Cynoglossum officinale* L.
37. camille. *Matricaria Chamomilla* L.
38. gro(e)te gamandre. *Teucrium Chamae-
drys* L.
39. steenrute, vrouwenhaer, minnenhaer, iov-
frouwenhaer, *Asplenium Ruta-muraria* L.
40. eywijn, eijwijn, sibollen, cepe. *Allium
Cepa* L.
41. coriander, kalender. *Coriandrum sativum*
L.
42. zide, wranghe. *Cuscuta epilinum* Weihe.
43. cyperis. *Cyperus* sp.
44. gouwortel, sceelwortel. *Chelidonium ma-
jus* L.
45. scytcruit, schijtcruit, sporiezaat, voer-
cruiyt. *Euphorbia Lathyris* L.
46. couworden. *Cucurbita* sp.
47. wilt riet. *Acorus Calamus* L.
48. kemp(e). *Cannabis sativa* L.
49. vogelnest. *Daucus carota* L.
50. dyptamus. *Dictamnus albus* L.
51. cley n sporie, esule. *Euphorbia Esula* L.
52. endivie. *Cichorium Endivia* L.
53. boelkencruit. *Eupatorium cannabinum* L.
54. alant. *Inula* sp.
55. leewerckcruit, levercruyt. *Marchantia po-
lymorpha* L.
56. wit niescruit. *Veratrum album* L.
57. heylich kerstcruit, swert niescruyt. *Helle-
borus niger* L.
58. adik, cley n wilt vlier. *Sambucus Ebulus*
L.
59. onderave, onderhave. *Glechoma hederacea*
L.
60. vel(o)uwe, weghe. *Hedera Helix* L.
61. grisecom, du(y)venkervel. *Fumaria offi-
cinalis* L.
62. venkel. *Foeniculum capillaceum* Gilib.
63. eertbesiencruit. *Fragaria* sp.
64. eschen. *Fraxinus excelsior* L.
65. witte steenbrek(e). *Saxifraga granulata* L.
66. hanencam, hanekam. *Salvia Sclarea* L.
67. gariofilaet, gariofelcruyt. *Geum urbanum*
L.
68. ganciana genciaen. *Gentiana* sp.
69. brem, brempt. *Sarothamnus vulgaris*
Wimm.
70. garse, ghers, gramen. *Triticum repens* L.
71. titelose. *Colchicum autumnale* L.
72. balsem, belsem. *Hyoscyamus niger* L.
73. yspe, ysoep. *Hyssopus officinalis* L.
74. yris, swerdele. *Gladiolus communis* L. (?)
75. genifer, geniver, genever. *Juniperus com-
munis* L.
76. secacul, cruysdistel. *Eryngium campestre*
L.
77. lelie. *Lilium candidum* L.
78. hoppe, hoppencruyt. *Humulus Lupulus* L.
79. partike. *Rumex obtusifolius* L.
80. lachtike, lactuwe. *Lactuca sativa* L.
81. levesche. *Levisticum officinale* Koch.
82. lavend(e)re. *Lavandula vera* DC.
83. mezereon. *Daphne Mezereum* L.
84. millise. *Melissa officinalis* L.
85. garwe, duzentblat. *Achillea Millefolium* L.
86. maluwe. *Malva* sp.
87. munte. *Mentha* sp.
88. mallote. *Melilotus* sp.
89. matre, mater vivoet. *Chrysanthemum Par-
thenium* Bernh.
90. mageleyne. *Origanum Majorana* L.
91. maelrobie, maelrovie. *Marrubium vulgare*
L.
92. moerbesien. *Morus* sp.
93. mercuriael, smeewortel. *Mercurialis an-
nua* L.

94. doelworte(1), mandragher. *Mandragora officinarum* L.
 95. hofkerse. *Lepidium sativum* L.
 96. waterkerse. *Nasturtium officinale* R. Br.
 97. balsem, balsemzaet, niel. *Nigella* sp.
 98. ap(p)lompfen, plompfen, nunufer, waterrosen, waterlelien, zeebloemen. *Nymphaea alba* L. en *Nuphar luteum* Smith.
 99. wilde mageleyne. *Origanum vulgare* L.
 100. beetram, beertram. *Anacyclus pyrethrum* Cand.
 101. pionie. *Paeonia officinalis* L.
 102. peercelle, petercellen, petercelie. *Petroselinum hortense* Hoffm.
 103. boemvaren, wilt varen. *Polypodium vulgare* L.
 104. paridane, paritarie. *Parietaria erecta* M. et K.
 105. porcell(e)ine. *Portulaca oleracea* L.
 106. puleye, onser vrouwe wiechstroe. *Mentha Pulegium* L.
 107. hyesloeck, pareye, poereyloeck, poerloeck, porloeck. *Allium Porrum* L.
 108. vijfblat, vijfvingher. *Potentilla reptans* L.
 109. bevenelle, bevernelle, pinpinelle *Pimpinella Saxifraga* L.
 110. oelsaet, mancopzaet. *Papaver somniferum* L.
 111. popelboem, ulbenboem. *Populus alba* L.
 112. wilde pasternake, pisternake. *Pastinaca sativa* L.
 113. pasternake, tamme pasternake, hofpasternake. *Daucus Carota* L.
 114. ro(o)sen. *Rosa* sp.
 115. radys, radise, rafamis. *Cochlearia Armoracia* L.
 116. radise, tam radys. *Raphanus sativus* L.
 117. rute. *Ruta graveolens* L.
 118. rosenmarijn. *Rosmarinus officinalis* L.
 119. rapen. *Brassica* sp.
 120. aelbesien, rybes, ribes. *Ribes rubrum* Jancz.
 121. me(e)de. *Rubia tinctorum* L.
 122. nachtscaeye. *Solanum nigrum* L.
 123. spinagie, spinachia. *Spinacia oleracea* L.
 124. wilt commyn, breet comijn, comijn der rustieren. *Laserpitium siler* L. (?).
 125. mostaert, mostaertsaet. *Brassica nigra* Koch. en *Sinapis alba* L.
 126. hoy of stoe of caf dat de kemelen eeten. *Andropogon schoenanthus* L.
 127. serpentine. *Polygonum Bistorta* L.
 128. hasencullen, wolfscullen. *Orchis* sp.
 129. mottencruit, winterbloeme. *Helichrysum arenarium* Mönch.
 130. sticados van arabien. *Xeranthemum annum* L. (??)
 131. spargus. *Asparagus officinalis* L.
 132. savelboem, sevenboem. *Juniperus Sabina* L.
 133. donckerbaert?, donderbaer(t), huysloeck. *Sempervivum tectorum* L.
 134. eyuyn, squilla; eyuyn van over see. *Scilla bifolia* L.
 135. vlier. *Sambucus nigra* L.
 136. wilghe. *Salix* sp.
 137. steenbreeck, steenbreke. *Ulmaria Filipendula* Hill.
 138. hertstong(h)e. *Sclopopendrium vulgare* Sm.
 139. hasenoere, haesooren. *Knautia arvensis* Coult.
 140. savie, selve. *Salvia officinalis* L.
 141. spica nardi. *Nardostachys jatamansi* Cand.
 142. roems spica. *Valeriana celtica* L.
 143. onser vrouwen bedstro(e). *Thymus Serpyllum* L.
 144. wollecruyt. *Verbascum* sp.
 145. tormencille, tormentille. *Potentilla Tormentilla* Neck.
 146. violen, violetten. *Viola* sp.
 147. wilde carden. *Dipsacus silvestris* Huds.
 148. netel(en). *Urtica* sp.
 149. valeriana(e)ne, wilt nardum. *Valeriana officinalis* L.
 150. usnea, mos. *Usnea* sp.

Ieder van de 150 korte capitellen geeft steeds een korte opmerking over de aard en de kracht van de plant in het algemeen, waarna gewoonlijk de geneeskracht van de plant of plantendelen en een receptuur, toe te passen bij de genoemde ziekten, wordt gegeven. Tussen de tekst bevinden zich vele al of niet afgekorte namen van auteurs waaraan de gegevens zijn ontleend. Het gehele capittel xxiii over „bernage”, is bij wijze van voorbeeld in foto weergegeven.

Een plantenbeschrijving ontbreekt geheel; slechts enkele zeer vage opmerkingen zeggen iets over het uiterlijk van de planten. Zo is berberis „een spruijete met doernen” en brem brengt „gheel bloemkens voert of maenkens waren”. Ook komt slechts zeer zelden bij de

Den Herbarius in dyetsche, 1484. Capittel XXIII. Bernage.

in het wild voorkomende planten een aanwijzing omtrent de vindplaats voor. Zo is *cuscuta* „een dinck opt vlas ghewonnen” en *levermos* „een cruit omtrent wateren of vochteghe steenen wassende”. Hoewel de mate van vrijheid die de vertaler zich bij zijn werk veroorloofd heeft, eerst zou kunnen worden vastgesteld na een vergelijking met de oorspronkelijke uitgave, blijkt toch reeds uit sommige plaatsen in de Nederlandse tekst, dat een critische zin hem niet vreemd was. In capittel lxxxix over „mater bivoet” b.v. vindt men: „Pandecta seet dat arthemisia dats byvoet die voer gheset es in dat xii capittel ende matricaria dats mater daer men hier af seet sijn een. ick oversetter dees boeckx seg dat verscheyden cruden sijn maer hed es een gheslechte van eender macht in verscheynder ghedaente”.

ONDANKS DEZE CRITISCHE ZIN TREFT MEN IN DE

met zucker en drinckster af smerghes en sauons
zo veel als ghi wilt. eseghe verstoping der melcē
en eseghe melacolie of de gretyne Ne. j. W. Vā den
zap vā kernage hertstoghe: aiscute of wranghe
i de blasse elck ee. 9. hā. sene blajerē: der wortelē
brusci spargi en de saijē vā vēkel percelle anijē
en califfhouc elck. j. 9. 3. sie dse al i wijn en wat
elck. j. 9. W. toet dz. in. deel versojen es: alst d er
eene doeck ghe dā es doetter zucker in. Vā dzē sijn
wep Ne te lker wesen. j. 9. glaeske smerghes en d
sauōs. daer na Ne vā. dē elbte der pillē vā rebar
ken en de lapide lazuli elck. ee. 9. 3. m3 siwep vā
hertstog maectit pillē. ix. dā d te sterckē Ne daer
na. j. 3. vā d hākiel m3 lutter wijnes: ef dhacorg
d wortel vā kernage en es de mediane niet goet
het er wije al wou gheē m3 offen dōg maectit goet
elbet. eseghe de gheel vrou es hoer zap goot: ef dz
er wije m3 m d en i vleses ghesoijē daer af dat zap
ghedidēckē: wermoes of pottagie m3 kernage. kee
ten: percelle i vleses zop ghesoijē gheft goet wot
sel. kernae dse hest wije sijnw epghe dēz mache dz
hert te sterckē: daer d es water daer af seer herte
leek. en doeg i wot sielckē: sene blajer i hoer wa
ter ghesoijē daer af siwep m3 zucker ghemacck es
goet dē sielckē d zec: gheflauc sū en gheract ser. pā

150 capittelen een bijzonder groot aantal voorbeelden aan van bijgeloof en een vertrouwen in mystieke krachten die in de kruiden aanwezig waren. Bijvoet en de wortel van de pijpbloem „in huus gheroectt veriaecht duvelie ende de duvels”. „Santorie es gheheilesem want doet men santorie in eenen siende pot daer vleesch in es dat in stucken ghesoijen es, die santorie doet die stucken weer om aen een heijlen”. Van vijfvingerkruid wordt gezegd „wilt oeck yemant van eenen prince oft coninck wat vercrighen over hem dit cruyt draghende dat sal hem wel sprekende maken ende hij sal vercrighen dat hij begheert als albertus in den boeck der heymelicheden van die crachten der cruden spreckt”.

In een volgend maandblad zal een bespreking van het tweede gedeelte van het kruidboek volgen.

Stichting
HET
LIMBURGSCH
LANDSCHAP

Natuur en Landschap zijn steeds onafscheidelijk verbonden en beider belangen gaan altijd samen. Door bescherming van het landschap wordt ook de planten- en dierenwereld in bescherming genomen. Steunt daarom de Stichting „Het Limburgsche Landschap” in haar streven en geeft U op als contribuant aan het Secretariaat:

BRUSSELSCHESTRAAT 36 MAASTRICHT

HOTEL

Ons
Krijtland

EPEN

H. J. J. BESSEMS

TELEFOON K 4455 No. 213

gelegen nabij Onderste en Bovenste Bosch, op het vuursteeneluvium van Eperheide, biedt den toerist te midden van een weelderige natuur, een goed verzorgden disch en een prettige bediening.

Epen

ZUID-LIMBURG

Prachtig Natuurschoon
Rijke flora en fauna
Ideaal wandeloord

PENSION PEERBOOM

TELEFOON K 4455 No. 290

EENVOUDIG
KEURIG
DEGELIJK

Bezoekers aan
MAASTRICHT

Neemt Uw intrek in

HOTEL

Beaumont

STATIONSTRAAT
TELEFOON K 4400 3385
MAASTRICHT ●

Mathieu

Schwiebert

Goeman Borgesiusplantsoen

14

MAASTRICHT

VERHOOGT UW
LEVENSVREUGDE
DOOR

Smaakvolle

bekleding en stoffering.

MAASTRICHT

DE HISTORISCHE STAD. RIJK AAN
MONUMENTEN, UITGANGSPUNT VOOR
TOERISTISCHE WANDELINGEN IN
HET LIMBURGSCHE HEUVELLAND EN
NAAR DE BEFAAMDE GROTTEN VAN
DEN ST. PIETERSBERG.

VERWACHT U!

INLICHTINGEN:

INFORMATIEBUREAU V.V.V.

MAASTRICHTSCHE BRUGSTRAAT 7

TELEFOON K 4400. No. 2814.

OP DEN NOORDPUNT VAN DEN ST. PIETERSBERG
IN DE ONMIDDELLIJKE NABIJHEID VAN
MAASTRICHT GELEGEN.

RIANTE VERGEZICHTEN OVER DE STAD,
DE MAAS EN DE JEKERVALLEI.

EXPL. F. A. RUTTEN